

بررسی کیفی برنامه تحول و نوآوری در آموزش پزشکی

سلیمان احمدی، محسن اعرابی*

چکیده

مقدمه: در طی سال‌های اخیر نظام آموزش علوم پزشکی در ایران با تدوین برنامه‌های راهبردی در زمینه توسعه آموزش پزشکی، پیشرفت قابل توجهی داشته است. برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی، از جمله گام‌های طرح تحول نظام سلامت است که در سال ۱۳۹۴ با نگاه به سیاست‌ها، نقشه‌ها و راهبردهای کلان کشور ارائه گردید. این پژوهش به منظور تبیین درک صاحب‌نظران و مدیران ارشد آموزش علوم پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور درباره سند برنامه تحول و نوآوری در آموزش پزشکی انجام شد.

روش‌ها: این مطالعه به روش کیفی و با رویکرد تحلیل محتوی در سال ۱۳۹۶ انجام شد. جهت جمع‌آوری اطلاعات، از مصاحبه استفاده شد. مطالعه با روش نمونه‌گیری هدفمند و حجم نمونه مبتنی بر پدیده اشباع بود. تعداد ۱۵ نفر از صاحب‌نظران این حوزه به صورت حضوری و تلفنی مورد مصاحبه قرار گرفتند. آنالیز داده‌ها با استفاده از روش ۵ مرحله‌ای گرانیهایم و لاندمن انجام شد.

نتایج: از سخنان شرکت‌کنندگان در پژوهش مجموعاً ۱۰۸ کد استخراج گردید. با توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود بین کدها طبقات و زیرطبقات مختلفی به دست آمد و در قالب پنج درون‌مایه قرار داده شد. این پنج تم اصلی عبارت بود از پیچیدگی، چالش ثبت و گزارش محوری، جامعیت، گفتمان‌سازی آموزش و افق‌های جدید.

نتیجه‌گیری: برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی موجب تقویت تعامل و ارتباط هدفمند بین دانشگاه‌های منطقه و ایجاد گفتمان تحول و نوآوری آموزش در فضاهای دانشگاهی شد. در نظر گرفتن نقاط قوت و نقاط ضعف این برنامه (مطابق با دیدگاه صاحب‌نظران) می‌تواند برنامه‌ریزی اجرایی این طرح را به واقعیت نزدیک نماید.

واژه‌های کلیدی: برنامه تحول و نوآوری در آموزش، آموزش پزشکی، مطالعه کیفی

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی / خرداد ۱۴۰۰؛ ۲۱(۱۴): ۱۵۵ تا ۱۶۷

مقدمه

است (۲ و ۱). در طی سال‌های اخیر نظام آموزش علوم پزشکی در ایران با تدوین برنامه‌های راهبردی در زمینه توسعه آموزش پزشکی، در این مسیر پیشرفت قابل توجهی داشته است. اسناد بالادستی از قبیل چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴، نقشه جامع علمی کشور، سیاست‌های کلی نظام سلامت، نقشه جامع علمی سلامت، برنامه جامع آموزش عالی نظام سلامت ایران از موارد قابل ذکر آن است (۳).

رشد سریع علم، مواجهه با تغییرات دائمی نظام سلامت و

تحقق یک نظام ارائه خدمات سلامت اثربخش، در دسترس، پایدار و باکیفیت، وابسته به وضعیت نظام آموزش علوم پزشکی و کیفیت تربیت منابع انسانی در آن

* نویسنده مسؤؤل: دکتر محسن اعرابی (استادیار)، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی و بهداشتی درمانی البرز، کرج، ایران.
arabi.moh@gmail.com

دکتر سلیمان احمدی (دانشیار)، گروه آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی، تهران، ایران (soleiman.ahmady@gmail.com)
تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۴/۲۹، تاریخ اصلاحیه: ۹۹/۵/۱۱، تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۲۷

(مدیران و صاحب‌نظران آموزشی دانشگاه‌های علوم پزشکی) سند تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی است. از آنجایی که درک افراد مختلف در خصوص سند تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی متفاوت از یکدیگر است، برای تبیین این ادراک لازم است با خود افراد به صورت مستقیم ارتباط برقرار کرده و نظراتشان را جویا شویم. طراحی این مطالعه‌ی کیفی (به روش تحلیل محتوا) برای دستیابی به این هدف، صورت پذیرفته است. این مطالعه با هدف تبیین دیدگاه مدیران در خصوص شرایط لازم برای اجرای موفق برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی انجام شد.

روش‌ها

پژوهش حاضر مطالعه‌ای کیفی به روش تحلیل محتوای کیفی (Qualitative content analysis) با رویکرد قراردادی در سال ۱۳۹۶ است. این روش که به منظور دریافت تفسیر ذهنی از محتوای داده‌های متن به کار می‌رود از طریق فرایند طبقه‌بندی منظم، کدگذاری و شناسایی تم‌ها و یا الگوها انجام می‌گردد.

جامعه آماری شامل مدیران آموزش دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بود و معیار انتخاب شرکت‌کنندگان داشتن سوابق اجرایی و مدیریتی در ایفای طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی، سابقه همکاری با مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی و تمایل به شرکت در پژوهش بود.

نمونه‌گیری به روش هدف‌مند انجام شد و حجم نمونه مبتنی بر پدیده اشباع بود. طبق پدیده اشباع نمونه‌گیری تا زمانی ادامه می‌یابد که ادامه جمع‌آوری داده‌ها تکرار داده‌های قبل باشد و اطلاعات جدیدتری حاصل نگردد (۸). در این مطالعه ۱۵ مصاحبه (۱۴ مصاحبه حضوری و ۱ مصاحبه تلفنی) از صاحب‌نظران این حوزه به صورت نیمه ساختاریافته انجام شد. میانگین مدت زمان مصاحبه

نیاز به پاسخ‌گویی به مشکلات ایجاد شده، از مواردی است که ایجاد اصلاحات در برنامه‌های موجود در آموزش پزشکی را ضروری می‌سازد (۴). بر این اساس در سال ۱۳۹۴ با نگاه به سیاست‌ها، نقشه‌ها و راهبردهای کلان کشور مشخص گردید که نظام آموزشی ما (و از جمله نظام آموزش علوم پزشکی) نیازمند بازنگری کلی است. در این راستا برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی توسط معاونت آموزشی وزارت بهداشت و آموزش علوم پزشکی در راستای تحقق اهداف برنامه تحول نظام سلامت تدوین گردید (۶ و ۵).

سطوح برنامه‌ریزی در این سند مبتنی بر روش‌شناسی تدوین نقشه جامع علمی سلامت و مشتمل بر مأموریت، چشم‌انداز، بینش‌ها و ارزش‌ها، ۱۲ سیاست کلی و ۶۸ راهبرد برای تحقق هر سیاست است. همچنین ترجمان تحقق این سند در برنامه تحول نظام سلامت مشتمل بر دستاوردهای کوتاه‌مدت، میان مدت و درازمدت نیز برای هر سیاست آورده شده است. این سند با استفاده از مدل پانل متخصصان (expert panel) و با مشارکت ۷ نفر از کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه آموزش پزشکی به صورت اولیه تدوین گردید (۳).

تغییر و تحول در هر قسمتی از برنامه بوده باشد، همراهی مدیران و مجریان با سیاست‌های تغییر و باور ایشان به اثربخشی این تحول، از مهم‌ترین اجزاء تغییر و ضامن موفقیت برنامه است. لذا بحث مدیریت تحول از اهمیت و حساسیتی خاص برخوردار است (۷).

برای این امر لازم است که تبیین مناسبی در خصوص درک مجریان واقعی این بسته‌ها در دانشگاه‌های علوم پزشکی داشته باشیم. فهمیدن و دانستن دیدگاه مجریان برنامه می‌تواند حرکت تحول و نوآوری را در آموزش علوم پزشکی سرعتی مضاعف ببخشد. این امر می‌تواند به مسئولان آموزشی وزارتخانه در مسیر اجرای برنامه آموزش عالی حوزه سلامت نیز کمک نماید. هدف از این پژوهش تبیین درک مجریان اصلی برنامه‌های آموزشی

عودت متن مصاحبه‌ها به مشارکت‌کنندگان، تلاش بر افزودن اعتبار یافته‌ها (Credibility) نمود. بازبینی مراحل تحلیل توسط ناظر خارجی جهت افزایش قابلیت اعتماد داده‌ها (Dependability) صورت پذیرفت. جهت افزایش معیار تأیید پذیری داده‌ها (Confirmability) تمام مراحل و روند تحلیل به طور دقیق ثبت و گزارش گردید.

نتایج

محدوده سنی مصاحبه شونده‌گان ۶۴-۳۸ سال بود. مرتبه علمی ۴ نفر از شرکت‌کنندگان استادیاری، ۵ نفر استادی مصاحبه با ۱۵ نفر از مدیران و صاحب‌نظران آموزش علوم پزشکی و با بهره‌گیری از روش‌ها و معیارهای تحلیل محتوا به شیوه عرفی (Conventional) مجموعاً ۱۰۸ کد در زمینه درک ایشان از طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی به دست آمد. با بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌هایی که در این کدها وجود داشت، ۱۵ طبقه به دست آمد. سه مورد از این طبقات، واجد زیر طبقه بودند. در مجموع همه این کدها، زیرطبقات و طبقات در ۵ درون‌مایه (تم) قرار گرفت. مجموعه کدها، زیرطبقات، طبقات و درون‌مایه‌ها در شکل ۱ آورده شده است.

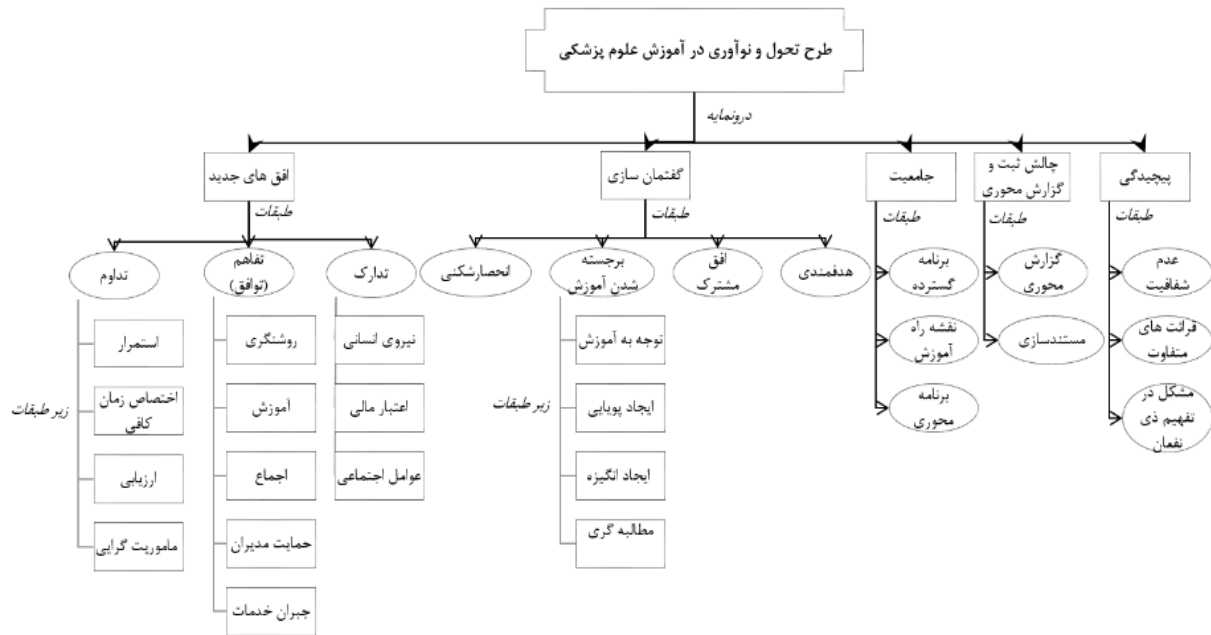
شکل ۱: درون‌مایه، طبقات و زیرطبقات استخراج شده از طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی

۴۲ دقیقه بود. در هنگام انجام مصاحبه از ارائه اطلاعاتی که بر نحوه پاسخ‌گویی شرکت‌کنندگان تأثیرگذار بود اجتناب گردید.

پژوهشگران پس از تفکر پیرامون موضوع طرح تحول و نوآوری در آموزش و رعایت الگوی صحیح نحوه طراحی سؤال، تعدادی سؤال را جهت مصاحبه مطرح نمودند. سؤالات مصاحبه در زمینه درک صاحب‌نظران درباره سند برنامه تحول و نوآوری در آموزش پزشکی بود که شامل اجزاء مختلفی از جمله؛ سؤال آغازین (beginning question)، سؤالات مقدماتی (Introductory question/s)، سؤالات گذری (Transition question/s) و سؤالات اصلی (Key question/s) بود.

در این مطالعه آنالیز داده‌ها با استفاده از روش ۵ مرحله‌ای گرانیهام و لاندمن انجام شد (۹). بدین صورت که (۱) جهت یافتن مفهوم کلی، مصاحبه‌ها چندین مرتبه مطالعه گردید. (۲) متن مصاحبه‌ها به چندین واحد معنا تقسیم شد. (۳) واحدهای معنی خلاصه و متراکم شدند و به صورت کد استخراج گردیدند. (۴) کدها به صورت گروهی بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌ها در زیر طبقات و طبقات مشابه قرار گرفتند و در نهایت، (۵) تم‌ها از محتوای نهفته متن‌های مصاحبه‌ها دوباره سازمان‌دهی و استخراج گردیدند.

جهت بررسی صحت و استحکام مطالعه از معیارهای گویا و لینکلن استفاده گردید (۱۰). پژوهشگر با صرف زمان کافی برای جمع‌آوری داده‌ها، مرور مداوم یافته‌ها و

«خیلی از گزارش‌ها که در جلسات مطرح می‌شود فقط در حد یک سخنرانی است. لذا خروجی را زیاد مثبت نمی‌بینم. مثل این که روی کاغذ همه چیز است ولی در اجرا و عملیات خیر». شرکت کننده شماره ۵

از طرفی فشار زیاد و بیش از اندازه ممکن است موجب گردد که بیش‌تر کارها در حد مستندسازی باقی بماند.

«بنابراین فشار زیادی را اعمال می‌کند که باعث فرسودگی می‌گردد. امکان دارد خستگی و فرسودگی به استراتژی کپی برداری ختم شود و افراد دنبال مستندسازی بروند». شرکت کننده شماره ۱۱

درون‌مایه سوم که از سخنان شرکت‌کنندگان در طرح به دست آمد، جامعیت طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی هست. این درون‌مایه شامل سه طبقه "برنامه گسترده، نقشه راه آموزش و برنامه محوری" است. طرح تحول در آموزش واجد اکثر حوزه‌های آموزش علوم پزشکی در دانشگاه‌های علوم پزشکی بوده است. در کنار این موضوع که طرح تحول آموزش برنامه‌ای گسترده در آموزش است، برنامه دادن به کارهای آموزش و ترسیم یک نقشه معنادار نیز موجب کامل شدن درون‌مایه جامعیت در خصوص طرح تحول و

درون‌مایه ابتدایی که از سخنان شرکت‌کنندگان به دست آمد، پیچیدگی سند تحول بود. این درون‌مایه واجد سه طبقه با عنوان‌های عدم شفافیت، قرائت‌های متفاوت و مشکل در تفهیم ذی‌نفعان است. به اعتقاد شرکت‌کنندگان، متن سند تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی شفاف نیست. از نظر آنها متن روان نبوده و نگارش پیچیده دارد لذا برای مخاطبین ابهام دارد.

«خیلی از جنبه‌های آن مبهم است. من در دانشگاه خودمان متولی ۲ بسته هستم. من به این بسته‌ها که نگاه می‌کنم می‌بینم کار مبهم است». شرکت کننده شماره ۹

درون‌مایه دیگری که در این مطالعه به دست آمد، چالش ثبت و گزارش محوری است که واجد دو طبقه، گزارش محوری و مستندسازی است. به اعتقاد شرکت‌کنندگان تأکید بیش از حد بر ارائه گزارش یکی از چالش‌های پیش رو است. برگزاری جلسه و ارائه گزارش بویژه به صورت سخنرانی و یا بسنده کردن به گزارشات کاغذی از مشکلات موجود بوده است. ارائه گزارش به صورت سخنرانی نمی‌تواند به تنهایی مشخص کننده میزان حصول به نتیجه در هر کدام از بسته‌های تحول بوده باشد.

نوآوری در علوم پزشکی شده است.

به اعتقاد اکثر شرکت‌کنندگان در تحقیق، سند تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی برنامه گسترده و فراگیری را در آموزش ایجاد کرده است.

«ظرفیت‌های مختلف آموزش پزشکی را دیده است. خیلی جامع است و همه چیز را پوشش داده است». شرکت کننده شماره ۱

در نگاه شرکت کننده دیگری، جمع‌آوری و جمع‌بندی کارکردها و برنامه‌های مختلف آموزش موجب ایجاد یک نقشه مناسب در آموزش علوم پزشکی شده است.

«یکی از کارکردهای سند تحول در آموزش این بود که کارکردهای متفاوت در جاهای مختلف را کنار هم قرار داد (مثل قطعات یک پازل) و تبدیل کرد به یک نقشه معنا دار قابل عرضه‌ی قابل دفاع که به چشم بیاید». شرکت کننده شماره ۱۵

و به قول شرکت کننده دیگری برنامه دادن به حوزه آموزش از خصوصیات این سند بوده است.

«گفتمان تحول در آموزش در دانشگاه‌ها شکل گرفته است. نگاه به آموزش تغییر کرده است. برنامه‌های مشخص برای حوزه آموزش در نظر گرفته شده است».

شرکت کننده شماره ۱

دادن هدف به برنامه‌های آموزشی (طبقه اول)، تبیین افق مشترک برای آموزش (طبقه دوم)، برجسته شدن موضوع آموزش در دانشگاه‌های علوم پزشکی (طبقه سوم) و در کنار آنها انحصارشکنی این طرح (طبقه چهارم)، از مواردی است که مبین شکل‌گیری درون‌مایه دیگری با نام گفتمان‌سازی تحول در آموزش علوم پزشکی است. طبقه برجسته شدن آموزش شامل چهار زیرطبقه با عناوین، افزایش توجه به آموزش، ایجاد پویایی و تحرک در آموزش، ایجاد انگیزه و همچنین مطالبه‌گری است.

به اعتقاد شرکت‌کنندگان یکی از مهم‌ترین اقدامات طرح تحول در آموزش هدف‌مند کردن آموزش بوده است. این

طرح با خارج کردن آموزش دانشگاه‌های علوم پزشکی از روزمرگی، آنها را آرمان‌گرا کرده است. مشخص شدن افق پیش‌رو برای فعالیت‌های حوزه آموزش بسیار ارزشمند است.

«به نظرم بعد از مدت‌ها یک کتاب داریم که می‌گویید آموزش دنبال چه بوده است. اکنون می‌دانیم که سیاست‌گذاران وزارت بهداشت و معاونت آموزشی دنبال چه چیزی هستند». شرکت کننده شماره ۴

هم جهت شدن دانشگاه‌ها در حوزه آموزش و مشخص شدن مسیر و جهت برنامه‌های آموزشی، از مهم‌ترین نکات مثبت طرح تحول در آموزش است که طبقه افق مشترک را در این طرح بوجود آورده است.

«کل کشور از بابت داشتن یک افق مشخص، با همدیگر هماهنگ شده‌اند. همه این افق را پذیرفته‌اند. شیوه رفتن به سمت این افق نیز دارد یک‌دست می‌شود. هر کس به یک طرف نمی‌رود. همه دارند هم‌سو می‌شوند». شرکت کننده شماره ۱۲

از طرفی به نظر شرکت‌کنندگان در پژوهش، طرح تحول موجب افزایش تحرک، انگیزه و مطالبه‌گری در حوزه آموزش در دانشگاه‌های علوم پزشکی گردیده است.

«جنب و جوش را زیاد کرده است. پویایی حوزه آموزش افزایش یافته است». شرکت کننده شماره ۲

یکی از مهم‌ترین نکاتی که در بیان غالب شرکت‌کنندگان در طرح وجود داشت اهمیت و ضرورت بیان تحول در آموزش در زمانی است که موضوع تحول در وزارت بهداشت مطرح شده است. خالی کردن میدان تحول، موجب صدمه به امر آموزش در دانشگاه‌های علوم پزشکی می‌گردد. لذا به اعتقاد پاره‌ای از شرکت‌کنندگان موضوع انحصارشکنی طرح تحول در آموزش از مهم‌ترین ویژگی‌ها و خصوصیات طرح تحول در آموزش بوده است.

«اصلاً اگر همه چیز را هم کنار بگذاریم این که طرح تحول در آموزش باعث شد که گفتمان طرح تحول سلامت از

اعتقاد پاره‌ای از شرکت‌کنندگان محدودیت‌های مالی دانشگاه‌ها مانع بزرگی در مسیر اجرایی شدن طرح تحول در آموزش است. به نظر شرکت‌کنندگان در تحقیق لازم است هم برای اجرای این طرح منابع مالی مناسب در نظر گرفته شده و هم این منابع در زمان مناسب برای اجرای طرح تخصیص داده شود.

«دوم این که (به عنوان نقطه ضعف) خیلی مفصل است. البته خوب است که آدم خیلی مفصل فکر کند ولی در اجرا ممکن است دانشگاه‌ها در بعضی از قسمت‌ها با توجه به محدودیت منابع مالی و انسانی دچار مشکل شوند». شرکت‌کننده شماره ۱۵

عدم تخصیص منابع مالی در زمان مناسب از مهم‌ترین نکاتی بود که در زمینه تدارک لازم برای برنامه تحول، اشکال ایجاد کرد. حوزه آموزش در دانشگاه‌های علوم پزشکی از دیرباز با کمبود اعتبارات مواجه بوده است. در بسیاری از موارد اعتبارات آموزشی در زمانی دیرنگام پرداخت شده است. لذا یکی از مشکلات طرح تحول در آموزش موضوع تاخیر در پرداخت منابع مالی مناسب است.

«اعتبارات حوزه آموزش بسیار ضعیف است. گاهی پرداختی‌های حوزه آموزش مثل طرح تمام وقتی، حق التدریس و ... ماه‌ها به تاخیر می‌افتد. لذا با این اعتبارات نمی‌توان به سمت برنامه تحول در آموزش رفت». شرکت‌کننده شماره ۱

باید توجه داشت که آموزش موضوعی درون بخشی نبوده بلکه فرابخشی است. لذا سومین زیر طبقه مشخص شده برای طبقه تدارک موضوع عوامل زیادی است که بر آموزش تاثیر می‌گذارند یا از آن تاثیر می‌پذیرند. پاره‌ای از عوامل اجتماعی این چنین هستند، لذا برای برنامه‌ریزی، باید این عوامل را شناخت و مورد توجه قرار داد. به اعتقاد شرکت‌کنندگان در مطالعه، شرایط اجتماعی ما آن قدر به هم وابسته است که نمی‌توان فقط یکی از آنها را بدون ارتباط با سایر عوامل مورد مداخله قرار داد و

گفتمان منحصر وزارت بهداشت به گفتمان غالب آن تنزل پیدا کند، همین هم خوب است. حتی اگر فرض کنیم که هیچ فایده دیگری نداشته است که قطعاً این طور نبوده و فایده‌های دیگری هم داشته است». شرکت‌کننده شماره ۱۱

درون‌مایه آخری که از سخنان شرکت‌کنندگان در پژوهش به دست آمد با عنوان افق‌های جدید (Emerging Horizons) نامیده گردید. در جمع‌بندی کدهای حاصل شده از متن مصاحبه‌ها سه طبقه تدارک، تفاهم و تداوم به دست آمد. این سه طبقه در اصل شرایط اجرایی طرح را در سه مقوله مهم که در اجرای هر طرح و برنامه‌ای باید توسط طراحان برنامه رعایت شود را اشاره می‌کنند.

در خصوص تدارکات لازم برای این طرح سه موضوع مورد توجه شرکت‌کنندگان در طرح قرار داشته است. این سه موضوع به عنوان سه زیر طبقه تدارک، به نام‌های نیروی انسانی، اعتبار مالی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آموزش هستند. اولین زیر طبقه این قسمت با عنوان نیروی انسانی، باید هم از بعد کمی و هم از بعد کیفی در نظر گرفته شود. از منظر شرکت‌کنندگان غیر از لزوم در نظر گرفتن نیروی انسانی مناسب برای اجرای این طرح، توجه به کیفیت نیروها، از مهم‌ترین تدارکات لازم است. به اعتقاد شرکت‌کنندگان، حضور اعضای هیأت‌علمی بالینی در موفقیت طرح نقش بسزایی دارد. حضور هیأت‌علمی کارآمد ضمانت مناسبی برای موفقیت طرح است.

«از طرفی برنامه تحول در آموزش، کار بزرگی است ولی پیش بینی اختصاص نیرو و کارشناس مربوطه نشده است. به نظر من اگر همه دانشگاه (بویژه اعضای هیأت‌علمی به عنوان صاحبان اصلی فرآیند) درگیر موضوع نشوند طرح تحول به نتیجه نمی‌رسد». شرکت‌کننده شماره ۲

یکی از مهم‌ترین تدارکات لازم برای هر برنامه در نظر گرفتن منابع اعتباری لازم برای آن است. لذا زیر طبقه دوم از موضوع تدارک مسأله اعتبار مالی طرح است. به

انتظار نتیجه مناسب و کافی را داشت.

«لذا یکی از نقاط ضعف این برنامه این است که ما یک جزیره جدا نیستیم که بگوییم اگر این کارها را درست کردیم، پس آموزش پزشکی هم درست می‌شود؛ یعنی رویکرد به بیرون این بسته‌ها را خیلی ضعیف می‌بینم».

شرکت کننده شماره ۶

دومین طبقه از درون‌مایه افق‌های جدید موضوع توافق (تفاهم) بین طراحان، مجریان، مخاطبان و به نوعی تمام ذی‌نفعان (stakeholders) است. در این طبقه، ۵ زیرطبقه با عناوین آموزش طرح، روشنگری، اجماع، جبران خدمات و حمایت طرح قرار دارد.

یکی از مهم‌ترین زیرطبقات طبقه توافق، بحث جبران خدمات افرادی است که به نوعی در این طرح بزرگ مشغول به فعالیت هستند. به اعتقاد بسیاری از شرکت‌کنندگان باید برای همکارانی که در اجرای طرح تحول در آموزش نقش داشته‌اند امتیازات تشویقی در نظر گرفته شود. جبران خدمات مجریان و همکاران طرح مورد تأکید بسیار بوده است. در دیدگاه بسیاری از مشارکت‌کنندگان نوع امتیاز اهمیت چندانی ندارد. گاهی امتیازات غیرمادی (نظیر تشویق نامه یا در نظر گرفتن امتیاز ترفیع یا ارتقاء) نیز می‌تواند موجب دلگرمی مجریان طرح بوده باشد. دادن انگیزه به کسانی که در اجرای طرح تحول نقش داشته‌اند می‌تواند ضمانت خوب برای موفقیت طرح بوده باشد.

«پس اگر من تعدادی از اعضای هیأت‌علمی را آوردم که درگیر این کار شوند، باید بتوانم زحمات آنها را جبران کنم. اگر هم در دادن اعتبارات مادی مشکل دارم، باید حداقل امتیاز معنوی برای آنها تعریف نمایم».

کننده شماره ۷

در نگاه شرکت‌کنندگان در تحقیق باید مدیران دانشگاه حمایت جدی، عملی و مؤثر از طرح را مورد نظر داشته باشند. بدون حمایت و توجه مدیریت دانشگاه از طرح تحول و نوآوری در آموزش موفقیت زیادی در اجرا

حاصل نمی‌گردد.

«غیر از معاون آموزشی، رییس دانشگاه باید با تامین اعتبار مالی طرح‌ها و بسته‌ها و وارد کردن این طرح در سیاست‌های دانشگاه از آنها حمایت کند».

شماره ۴

همان طور که در درون‌مایه پیچیدگی مطرح گردید، موضوع طرح تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی در نظر شرکت‌کنندگان در طرح از پیچیدگی برخوردار است، لذا مشارکت‌کننده‌ها از لزوم بیان بسته‌های طرح و روشنگری و آموزش آن و زمینه‌سازی برای به اجماع رساندن آن در بین ذی‌نفعان به انواع مختلفی یاد کرده‌اند. روشنگری، شفاف‌سازی موضوع بسته‌ها و تبیین نقش هر گروه برای اجرای طرح تحول در آموزش اهمیت زیادی دارد. به اعتقاد شرکت‌کنندگان روشنگری و به اجماع رساندن همه ذی‌نفعان مهم‌ترین قدم برای توافق و اجرایی شدن طرح است.

«اگر شما یک برنامه بریزید که اساتید آن را قبول نداشته باشند این برنامه اجرا نمی‌شود. پس مهم‌ترین مانع این است که صاحبان فرآیند (stakeholders) آن را قبول نداشته باشند؛ بنابراین روشنگری کردن و به اجماع رساندن مهم‌ترین قدم است؛ یعنی بدانند که این برنامه سبب بهبودی کار می‌گردد».

شرکت کننده شماره ۱۴

سومین طبقه‌ای که درون‌مایه افق‌های جدید را شکل می‌دهد موضوع تداوم طرح است. این طبقه چهار زیر طبقه به نام‌های استمرار، اختصاص زمان کافی، ماموریت‌گرایی و بازبینی (ارزیابی) دارد.

نگرانی از تغییرات مدیریتی، مقطعی بودن و یا وابسته به شخص یا گروه بودن از مواردی است که در سخن بسیاری از شرکت‌کنندگان در تحقیق وجود دارد. برای بقا، استمرار و تداوم طرح، ضروری است که به این موضوع دقت شود.

«خیلی از برنامه‌ها در کشور ما وابسته به شخص است. در صورتی که فرد مسؤؤل برود، برنامه مسکوت

نشده است». شرکت کننده شماره ۱۰

بحث

شرکت‌کنندگان در مطالعه پیچیدگی، ابهام، سخت و سنگین بودن متن طرح، مفصل و زیاد بودن طرح، خروجی گزارش محور (مستندسازی)، در نظر نگرفتن منابع انسانی مناسب و اعتبارات مالی کافی، تبیین نشدن واضح شیوه جبران خدمات برای مجریان و عدم حمایت کافی از طرح توسط پاره‌ای از مدیران ارشد دانشگاه را به عنوان نقاط ضعف طرح بیان کرده‌اند.

پیچیدگی متن طرح گاهی موجب قرائت‌های متفاوت بین مجریان آن شده است. از دیدگاه جوکار و همکاران (۱۱) یکی از چالش‌های برنامه، نارسایی در ایجاد و توسعه ترمینولوژی مشترک است. این موضوع می‌تواند موفقیت در اجرای برنامه را با خطر مواجه سازد.

در کنار پیچیدگی طرح تمرکز بیش از حد بر ارائه گزارش در پاره‌ای از موارد موجب تهیه مستندات می‌گردد که گاهی تنها نشان دهنده انجام کار روی کاغذ هست و در عمل کار ارزشمند و با کیفیتی انجام نشده است. عدم توجه به سنگینی برنامه و زمان کوتاه گزارش‌گیری در مواردی موجب ارائه گزارشات صوری شده و نتایج فقط در حد مستندات باقی مانده و نتایج مناسب و قابل قبولی حاصل نشده است. در مطالعه خیری (۱۲) "ایجاد سیستم مستندسازی یکپارچه جهت نظم دهی و ثبت اطلاعات در دانشگاه‌ها" به عنوان نقطه مثبت در نظر گرفته شده است ولی در مطالعه ما با توجه به دیدگاه منفی شرکت‌کنندگان به مستندسازی این موضوع جزء نکات منفی در نظر گرفته شده است. با توجه به تفاوت متدولوژی این دو طرح (پرسش تلفنی و جمع‌آوری اطلاعات در مطالعه خیری و تحلیل محتوا در این مطالعه) می‌توان به این تفاوت پاسخ داد. شرکت‌کنندگان در مطالعه ما داشتن خروجی‌هایی از قبیل سخنرانی، گزارش کاغذی و به نوعی مستندسازی را از نکات منفی طرح می‌دانستند. لذا

می‌ماند. سند تحول در آموزش نیز چه در سطح وزارتخانه و چه در سطح دانشگاه‌ها ممکن است با این چالش نیز مواجه شود». شرکت کننده شماره ۱ از آنجایی که موضوع آموزش در دیرنگام به نتیجه می‌نشیند، به اعتقاد اغلب شرکت‌کنندگان اختصاص زمان مناسب و کافی برای این طرح می‌تواند ضمانت بهتری برای موفقیت طرح بوده باشد.

«باید بدانیم که اتفاق زیادی هم نمی‌افتد. تا ۵ سال دیگر هم اتفاق خاصی نمی‌افتد. چرا، چون آموزش در درازمدت دیده می‌شود. اینجا، برخلاف حوزه درمان است. اعتقاد من در آموزش این است که اصلاً در کوتاه مدت جواب نمی‌دهد. خیلی در درازمدت نتایج به دست می‌آید».

شرکت کننده شماره ۱۴

به نظر مشارکت‌کنندگان اگر ماموریت‌گرایی را در اجرای بسته‌ها در نظر می‌گرفتیم، بسیار مناسب بود. اجرای سطح‌بندی شده بسته‌ها، تقسیم بسته‌ها، اولویت‌بندی بسته‌ها، اجرای ماموریت‌گرایانه بسته‌ها می‌تواند در راستای تداوم طرح تحول کمک زیادی بنماید.

«اگر بجای این که لازم باشد تمام دانشگاه‌ها همه بسته‌ها را اجرا کنند، دانشگاه‌ها را ویژه‌تر می‌دیدند خیلی بهتر بود. دانشگاهی که مسئول یک ماموریت ویژه شده است دنبال آن باشد و دیگر نخواهد (لازم نباشد) که وارد همه حیطه‌ها گردد. یا لااقل آنها را در سطح دانشگاهی و منطقه‌ای اجرا کند». شرکت کننده شماره ۷

از آنجایی که مدتی است که طرح اجرا شده است، اکنون زمان مناسبی است که با اخذ نظرات افرادی که در اجرای طرح نقش داشته‌اند نسبت به بازبینی و ارزیابی مجدد اقدامات انجام شده فعالیت نماییم. لذا بررسی اثربخشی با نگاه نقادانه یکی از مهم‌ترین نکاتی است که باید مورد توجه قرار داشته باشد.

«بنابراین به نظر من غیر از آن هدف کلی و سرفصل‌هایی که در هر بسته گفته شده است هر چه هست نیازمند یک تعریف و بازبینی مجدد است که خیلی جدی گرفته

مسیر توسعه آموزش عالی، توسعه زیرساخت‌های لازم برای آن است (۱۵). بدون در نظر گرفتن نیروی انسانی لازم برای یک طرح نمی‌توان به اجرای آن فکر کرد. در حوزه نیروی انسانی کمیّت و کیفیت حائز اهمیت است. حضور اعضای هیأت‌علمی کارآمد و به‌طور ویژه اعضای هیأت‌علمی بالینی می‌تواند کمک زیادی به پیشبرد برنامه داشته باشد. دست‌چندی منابع انسانی را مهم‌ترین سرمایه و منبع اصلی مزیت رقابتی، هر سازمانی به شمار می‌آورد. از دیدگاه وی نیروهای ماهر و با انگیزه یکی از مهم‌ترین نیازهای لازم برای تغییر در سیستم سلامت هستند (۱۶).

حوزه آموزش از نظر اعتبارات مالی همیشه در محدودیت بوده است. در نظر گرفتن منابع اعتباری مناسب و تخصیص در زمان لازم از مهم‌ترین تدارکات لازم برای طرح‌های ملی است. به اعتقاد شرکت‌کنندگان در مطالعه ما، آموزش موضوع منفرد و جداگانه‌ای نیست که بتوان بدون در نظر داشتن سایر عوامل و فاکتورهای اجتماعی مؤثر بر آن، آن را متحول کرد. به اعتقاد ملک زاده و همکاران علی‌رغم تلاش‌ها در زمینه اجرای برنامه تحول در آموزش، محدودیت‌هایی مانند محدودیت در منابع انسانی و محدودیت در منابع مالی، موانعی در اجرای مؤثر و مطلوب برنامه در کشور هستند (۱۴).

باید با آموزش طرح، دیدگاه مجریان در خصوص موارد مختلف را یکسان نمود. بیان شفاف بسته‌های تحول، روشن‌گری و تبیین جایگاه هر کدام از مجریان و مخاطبان می‌تواند اجماع لازم را برای اجرای این طرح بزرگ به دنبال داشته باشد. موضوع دیگری که از پایه‌های اصلی تفاهم برای اجرای طرح بین مجریان آن است، مشخص بودن شیوه جبران خدمات مجریان برنامه است. تدوین شیوه‌نامه‌های تشویقی می‌تواند کمک بزرگی به دادن انگیزه به مجریان داشته باشد. در نهایت حمایت جدی و عملی مدیران دانشگاه از طرح تحول و نوآوری در آموزش مورد تأکید قرار دارد. ریسی و نصیری پور در

در عنوان تم نیز چالش ثبت و گزارش محوری استفاده گردید.

از نقطه نظر صاحب‌نظران، طرح تحول و نوآوری در آموزش، طرحی جامع، فراگیر و برنامه محور بوده و نگاهی جامع به آموزش دارد. این یافته با نتایج رودباری و همکاران مطابقت داشت. در مطالعه وی نگاه جامع‌نگر و سیستمیک این برنامه و داشتن توجه عمیق به مساله آموزش مورد تأیید قرار گرفت (۷). بررسی مطالعات دیگر نیز با این یافته همخوانی دارد (۱۳).

تعیین اهداف آموزش و هم مسیر کردن دانشگاه‌های علوم پزشکی در جهت حرکت به سمت این اهداف از مهم‌ترین دستاوردهای این طرح است. به اعتقاد ایشان این طرح در بهترین زمان (با توجه به اجرایی شدن طرح تحول در سلامت) عنوان شده است. لذا با شکستن انحصار توجه به حوزه درمان در حوزه‌های ستادی و صف وزارت بهداشت و دانشگاه‌های علوم پزشکی توجه به آموزش را افزایش داده و در بسیاری از دانشگاه‌ها، آموزش پزشکی را از موضوعی مغفول و مهجور خارج کرده است. در نگاه شرکت‌کنندگان، این طرح با تبیین نقشه راه، برنامه مشخصی را برای دستیابی به اهداف مورد نظر ارائه داده است.

گفتمان‌سازی آموزش با زیرطبقات هدف‌مندی، افق مشترک، برجسته شدن آموزش و انحصار شکنی از دیگر یافته‌های این پژوهش بود. به اعتقاد ملک زاده و همکاران این برنامه موجب ارتباط و تعامل بین دانشگاه‌ها و ایجاد گفتمان تحول و نوآوری در دانشگاه‌ها گردیده است (۱۴). طبقات تدارک، تفاهم و تداوم نشان دهنده الزامات اولیه برای اجرای موفق برنامه‌های کلان از جمله طرح تحول و نوآوری در آموزش هستند. در طبقه تدارک، باید سه موضوع بسیار با اهمیت نیروی انسانی، منابع اعتباری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آموزش در نظر گرفته شود. پور عباسی در مطالعه خود بیان می‌دارد که تجربه موجود در کشورهای مختلف نیز نشان می‌دهد که اولین گام در

نماییم.

نقاط قوت این پژوهش دریافت نظرات ارزشمند مدیران و صاحب نظران در حیطه آموزش و درک عمیق از مزایا و معایب به کارگیری سند تحول و نوآوری در آموزش پزشکی در دانشگاه‌های علوم پزشکی است. از نقاط ضعف آن می‌توان به کلی گویی و ذهنی گرایشی در پاسخ برخی از شرکت کنندگان اشاره نمود.

از محدودیت‌های این مطالعه نیز می‌توان به دسترسی محدود و تخصیص زمان ناکافی از سوی مدیران ارشد دانشگاه‌های علوم پزشکی جهت انجام مصاحبه نام برد.

نتیجه گیری

طبق یافته‌های مطالعه حاضر، برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی موجب تقویت تعامل و ارتباط هدف مند بین دانشگاه‌های منطقه و ایجاد گفت‌وگو و تحول و نوآوری آموزش در فضاهای دانشگاهی گردید. این برنامه نگاه جامعی به حوزه آموزش دارد. طرح تحول در آموزش ضمن شکستن انحصار طرح تحول درمان با ایجاد انگیزه و پویایی در آموزش روحیه مطالبه گری را افزایش داده است.

پیشنهاد می‌گردد جهت تداوم و استمرار برنامه به تقویت زیرساخت‌های آموزشی، تأمین منابع پایدار، توانمندی و ایجاد انگیزه در اعضای هیئت علمی جهت مشارکت بیش تر در برنامه توجه نمود. نتایج حاصل از انجام تحقیقات مشابه می‌تواند در شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه و به برنامه ریزی جهت اجرای مطلوب تر برنامه و اعتلای نظام آموزش پزشکی کمک شایانی نماید؛ بنابراین انجام بیش تر مطالعات در خصوص برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی در زمینه‌ها و بسته‌های مختلف برنامه ضروری به نظر می‌رسد.

قدردانی

مطالعه خود به الزام وجود مؤسسات یا مشاوران تخصصی و گروه برنامه ریزی جهت تهیه برنامه و تعیین اهداف تأکید نموده‌اند. ایشان پیشنهاد نموده‌اند که برنامه‌های بخشی و استانی باید با مشارکت صاحب نظران، بخش خصوصی و ذی‌نفعان تهیه شود (۱۷). کایرگیا (Kirigia) و همکاران نیز در پژوهش خود بر وجود اهداف اختصاصی، مقاصد و نتایج مورد انتظار در برنامه‌های عملیاتی تأکید و عنوان نمودند که پس از ابلاغ سیاست‌های کلی به همراه دستورالعمل و بازه زمانی جهت تدوین برنامه‌ها مدیران سطوح عملیاتی باید برای کارکنان خود جلسات آموزشی متعدد برگزار و آنان را توجیه و با مشارکت آنان مقاصد برنامه‌ها را تدوین نمایند (۱۸).

به اعتقاد شرکت کنندگان در مطالعه استمرار طرح و در نظر گرفتن زمان مناسب برای به نتیجه رسیدن این طرح بزرگ بسیار با اهمیت است. موضوعات آموزشی با توجه به خصوصیت ذاتی شان دیرتر از سایر موضوعات به بار نشست و نتیجه می‌دهند، بنابراین باید زمان مناسب برای حصول به نتایج طرح را در نظر داشت. اِکِل (Eckel) در مطالعه خود بیان می‌کند که تغییرات آموزش، تغییرات ناگهانی و انقلابی نبوده بلکه اغلب در جریان یک فرآیند پیشرونده و با صرف زمان زیاد به دست می‌آیند (۱۹). این یافته با یافته‌های سایر مطالعات نیز همخوانی دارد (۲۰ تا ۲۲).

با توجه به این که طرح تحول در آموزش گسترده بوده و واجد بسته‌های متعدد و مختلفی است، بسیاری از شرکت کنندگان لزوم اجرای مرحله‌ای را پیشنهاد داده‌اند. اجرای ماموریت گرایانه، اجرای تعدادی از بسته‌ها، لزوم سطح بندی اجرا (پارهای در سطح منطقه، بعضی در سطح ملی و معدودی در سطح بین المللی) از جمله این پیشنهادات است. در نهایت و به عنوان آخرین یافته از موضوع تداوم باید بر اساس یافته‌های اجرای طرح در دانشگاه‌های علوم پزشکی نسبت به بازبینی طرح اقدام

نقطه نظرات خود درباره سند برنامه تحول و نوآوری در آموزش پزشکی ما را در انجام این پژوهش یاری نمودند، تقدیر و تشکر می نمایند.

این مقاله منتج از پایان نامه با شماره ۹۲۴۸ و با حمایت مالی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی است. نویسندگان این مقاله از اساتید محترم، مدیران و صاحب نظران حوزه آموزش علوم پزشکی که با بیان

منابع

1. Roff S, McAleer S. What is educational climate?. *Med Teach*. 2001; 23(4): 333-334.
2. Mosadeghrad AM. Factors influencing healthcare service quality. *Int J Health Policy Manag*. 2014 ; 3(2): 77-89.
3. Pourabbasi A, Heshmat R, Rajabi F, Heidarzadeh A, Aghai meibodi H R, Ghomian Z, et al . [comprehensive health higher education plan, a model for plicy making in health higher educaion in ministry of health in Iran]. *Iranian Journal of Medical Education*. 2015; 15 :61-63.[Persian]
4. Cooke M, Irby DM, O'Brien BC, Shulman LS . *Educating physicians: a call for reform of medical school and residency*. 1st ed. San Francisco, California, : Jossey-Bass; 2010.
5. Gaemi Amiri M, Khorasani A, Yamani Douzi Sorkhabi M, Yazdani S. [Faculty development strategies based on the development and innovation programs of medical education (qualitative research)]. *Biannual Journal of Medical Education Education Development Center*. 2017; 5(1) :33-39.[Persian]
6. Akbari E. [A Serious Challenge In Innovation Program Of Medical Education: Need Assessment Of Medical Sciences Disciplines In Iran]. *Iranian Journal of Medical Education*. 2018; 18 :10-11.[Persian]
7. Aqatabar Roudbari J, Enayati T, Salehi M. [Program of development and innovations in medical education from the perspective of policymaking: A mixed method study]. *Iranian Journal of Medical Education*. 2019; 19 :337-346.[Persian]
8. Tuckett AG. Qualitative research sampling: the very real complexities. *Nurse Res*. 2004;12(1):47-61.
9. Graneheim UH, Lindgren BM, Lundman B. Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse Educ Today*. 2017 ; 56: 29-34.
10. Guba EG, Lincoln YS. *Fourth generation evaluation*. 1st ed. Thousand Oaks, California : Sage; 1998.
11. Jokar F, Yamani N, Movahedian atar A. [Innovative medical education reform at the University of Medical Sciences: readout experiance]. *Iranian Journal of Medical Education*. 2017; 17 :143-146.[Persian]
12. Kheiry Z , Amirkhani M , Naghvai Alhosseini SS , Akbari H , Pourabbasi A . [Survey Of The Faculty Members' Knowledge About The Reform And Innovation Policies In The Medical Education And Their Viewpoints About The Strengths And Weaknesses Of These Policies]. *Teb Va Tazkiyeh*. 2019; 27(4): 282-295.[Persian]
13. Karimi M. Socially Accountable Medical Education. *Journal Of Medical Education And Development*. 2013; 8(1): 74-6.
14. Malekzadeh R, Abedi G, Rezai MS, Yazdani P. [The Process of Establishment of Territorial Agenda and Development and Inonovation in Medical Education in Iran]. *Clinical Excellence* . 2017; 7(1) : 49-63.[Persian]
15. Pourabbasi A, Haghdoost A, Akbari H, Kheiry Z, Dehnavieh R, Noorihekmat S, et al. [Packages For Reform And Innovation In Medical Education In Islamic Republic Of Iran; A Conceptual Framework]. *Teb Va Tazkiye* . 2017; 26(1): 45-50.[Persian]
16. Dastgerdi MV. Islamic Republic of Iran's Health System: Achievements and Prospective. *Iran J Public Health*. 2013; 42(Supple1): i-ii.
17. Nasiripour A, Tabibi S, Raeisi P, Amiri M. [Designing An Operational Planning Model For Level-One Iranian Primary Health Care Systems]. *Journal of Knowledge & Health*. 2008; 3(3-4): 9-14.[Persian]
18. Kirurgia JM, Sambo LG, Scheel H. Technical efficiency of public clinics in Kwazulu- Natal Province of South Africa. *East African medical journal*. 2001; 78(3): s1-s13.
19. Eckel PD, Kezar A. Key strategies for making new institutional sense: Ingredients to higher education transformation. *Higher Education Policy*. 2003; 16(1): 39-53.

20. Biglar M, Bastani P, Vatan khah S. [The Challenges Of Stewardship In Medical Education System: A Qualitative Approach]. payavard. 2013; 7(4) :299-311.[Persian]
21. Levin B. Putting Students at the Centre of Educational Reform. Journal of Educational Change. 2000; 1(2): 155–172.
22. Du Preez P, Simmonds SH, Verhoef AH. Rethinking and researching transformation in higher education: A meta-study of South African trends. Transformation in Higher Education. 2016; 1(1).

Elaborating on the experts' comprehension of the innovative medical education program

Soleiman Ahmady¹, Mohsen Arabi²

Abstract

Introduction: Today, the medical education system in Iran has made significant progress in the development of strategic plans in medical education. The reform and innovation in medical education programs is one of the steps of the health system reform plan, which was presented in the year 2015 along with a view to the policies, plans, and strategies of the country. This study was conducted to evaluate the quality of reform and innovation program from the perspective of experts.

Methods: This qualitative study was done through a content analysis approach. Interviews were used to collect information. The study was based on purposive sampling method and sample size was based on saturation phenomenon. Fifteen experts in this field were interviewed in person and by telephone. Data analysis was performed through the 5-step Graneheim and Lundman method.

Results: A total of 108 codes were solicited from the participants. Due to the similarities and differences between the codes, different classes and subcategories were obtained. Altogether, the different classes and subclasses obtained were placed in the form of five themes. These five main themes were complexity, challenge of documenting and central reporting, comprehensiveness, educational discourse, as well as new horizons.

Conclusion: The innovation program in medical science education enhanced the interaction and purposeful communication between the universities of the region and created a discourse of reform and innovation in higher education. Considering the strengths and weaknesses of this program (according to the view of experts), the executive planning of this plan can be brought closer to reality.

Keywords: Reform and Innovation Program in Education, Medical Education, Qualitative Study

Addresses:

1. Associate Professor of Medical Education, Virtual School of Medical Education and Management, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran. Email: soleiman.ahmady@gmail.com
2. (✉) Assistant Professor, Education development center, Alborz University of Medical Sciences and Health, Karaj, Iran. Email: Arabi.moh@gmail.com